

Kazimierz Skoczylas

Związek Zakładów Teologicznych im. św. Jana Kantego w Polsce

Studia Włocławskie 20, 25-42

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. KAZIMIERZ SKOCZYLAS

ZWIĄZEK ZAKŁADÓW TEOLOGICZNYCH IM. ŚW. JANA KANTEGO W POLSCE

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku pojawiła się myśl powołania organizacji, której celem byłyby troska o harmonijny rozwój teologii. Takie oczekiwanie pojawiło się najpierw na spotkaniu przedstawicieli Episkopatu Polski w roku 1919. Myśl ta rozwijała się dalej w środowisku diecezji wrocławskiej. Za zgodą ordynariusza diecezji wrocławskiej bp. Stanisława Zdzitowieckiego ówczesny rektor Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku ks. dr Antoni Borowski przygotował statut Związku Zakładów Teologicznych, wzorowany na francuskim związku seminariów duchownych, który funkcjonował we Francji od 1905 r. pod nazwą „Alliance des grands séminaires de France”¹. Po wstępnym zredagowaniu Statutu jego projekt rozesłano rektorom seminariów duchownych do konsultacji.

1. Struktura i organizacja Związku

W propozycji statutu Związku założono, że będą do niego należały wszystkie seminaria duchowne w Polsce, a jego celami będą: pielęgnowanie ducha kapłańskiego, wzajemne zbliżenie środowisk seminaryjnych, wymiana myśli, omawianie zagadnień związanych z kształceniem i wychowaniem alumnów dla wyrobienia pewnej jednolitości poglądów i praktyk oraz popieranie i rozwijanie nauk kościelnych. Dla urzeczywistnienia tych celów służyć będzie doroczne walne zgromadzenie członków, wydawanie szczegółowego sprawozdania ze zjazdu wraz z referatami, popieranie czasopism

KS. KAZIMIERZ SKOCZYLAS – dr hab., adiunkt w Katedrze Teologii Praktycznej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

¹ Por. Związek Zakładów Teologicznych w Polsce [ZZTwP], *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego we Wrocławku 30.10 – 1.11.1921 r.*, Wrocławek 1922, s. 5–25.

i wydawnictw teologicznych, porozumiewanie się z podobnymi instytucjami zagranicznymi, zbieranie funduszy na działalność oraz utrzymywanie biura Związku w Warszawie². Walne zgromadzenie traktowano jako najwyższą władzę związku, zaś w okresie między kolejnymi walnymi zgromadzeniami władzę miał sprawować zarząd wybierany spośród jego członków. Na każdym zjeździe Związku przewidywano wybór nowego zarządu.

1.1. Sprawy organizacyjne podejmowane na kolejnych zjazdach³

Na pierwsze spotkanie z każdego środowiska seminaryjnego zaproszono rektora i jednego przedstawiciela gremium profesorskiego. Pierwszy zjazd odbył się we Włocławku w dniach 30 października – 1 listopada 1921 r.⁴ Byli na nim obecni przedstawiciele seminariów z Gniezna, Kielc, Lublina, Łomży, Łodzi, Pelplina, Poznania, Płocka, Przemyśla, Sandomierza, Warszawy, Wilna i Włocławka⁵. Do najważniejszych efektów tego zjazdu należy zaliczyć zatwierdzenie statutu organizacji. Statut przewidywał kadencje wszystkich władz stowarzyszenia na 4 lata. Na pierwszego przedstawiciela Związku wybrano ks. dr. Antoniego Borowskiego, rektora seminarium włocławskiego. Wiceprezesem został ks. Stanisław Krzeszkiewicz z Gniezna, sekretarzem ks. Władysław Kornilowicz (Lublin), a skarbnikiem ks. Stanisław Gruchalski z Włocławka, członkiem zarządu natomiast ks. Eugeniusz Żukowski z Przemyśla. Wybrano też komisję rewizyjną. Postanowiono, że zarząd będzie wydawał sprawozdania z przebiegu zjazdów, które najczęściej opatrywano tytułem *Pamiętnik zjazdu*⁶.

Drugi zjazd w Lublinie przygotował tymczasowy zarząd Związku pod przewodnictwem ks. Borowskiego w 1923 r. W trakcie prac po pierwszym zjeździe Zarząd uzyskał zatwierdzenie statutu Związku przez władze kościelne i cywilne. W imieniu Episkopatu Polski zatwierdził go prymas Polski Edmund Dalbor 10 grudnia 1921 r. Natomiast 11 stycznia 1922 r. Ministerstwo Wyznań zatwierdziło statut i włączyło Związek Zakładów Teologicznych do rejestru Stowarzyszeń i Związków. Po pierwszym zjeździe podjęto też starania o pozyskanie do uczestnictwa w Związku wy-

² Tamże, s. 6–7.

³ O sześciu pierwszych zjazdach zob. B. Kunka, *Zjazdy teologiczne w Polsce. 2. Zjazdy Związku Zakładów Teologicznych w Polsce*, w: EKOść, t. 33, Włocławek 1933, s. 231–235.

⁴ Zob. tenże, *Zjazd przedstawicieli seminariów duchownych Polski we Włocławku*, KDWł, 15(1921), s. 315–320.

⁵ ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu*, s. 14–16.

⁶ Por. tamże, s. 3–4.

działów teologicznych funkcjonujących na uniwersytetach. W wyniku tych starań przed drugim zjazdem do Związku należało 17 seminariów, pięć wydziałów teologicznych i dwa studia teologiczne zakonne. W 1923 roku związek liczył 154 członków⁷.

Na zjeździe w Lublinie zgłoszono wniosek, aby na podstawie regulaminów wszystkich seminariów w Polsce ustalono jeden wzorcowy regulamin seminarium duchownego. Postulowano też, aby Związek pośredniczył w sprowadzaniu wartościowych książek teologicznych z zagranicy.

Zarząd wybrany na drugim zjeździe Związku stanowili: prezes – ks. Piotr Kremer (Lublin), zastępca prezesa – ks. Stanisław Krzeszkiewicz (Gniezno), sekretarz – ks. Władysław Kornilowicz (Lublin), skarbnik – ks. K. Lutosławski (Warszawa), członek zarządu – ks. Stanisław Szurek (Lwów).

Trzeci zjazd w Łomży przygotował Zarząd pod przewodnictwem ks. Piotra Kremera w dniach 15–17 kwietnia 1925 r. Czwarty zjazd w Kielcach w dniach 20–22 kwietnia 1927 r. przygotował zarząd, także pod przewodnictwem ks. Kremera.

Na następną kadencję wybrano zarząd, którego prezesem został ks. Zygmunt Pilch z Kielc, jego zastępcą ks. S. Szurek ze Lwowa, a sekretarzem ks. Kazimierz Dworak z Kielc⁸. Ze sprawozdania prezesa Zarządu ks. Kremera wynika, że w trakcie czwartego zjazdu do Związku należało pięciu biskupów, 203 kapłanów z 30 środowisk w Polsce.

Piąty zjazd w Łodzi w dniach 3–5 kwietnia 1929 roku przygotował Zarząd pod przewodnictwem księdza Zenona Kwieka. Jego problematyka skupiła się wokół programu studiów w seminariach duchownych. W trakcie zjazdu dokonano zmiany w regulaminie Związku. Przyjęto, że walne zgromadzenie członków odbywać się będzie co dwa lata, a władza członków zarządu trwać będzie cztery lata. Na kolejną kadencję wybrano ponownie na prezesa ks. Kwieka z Kielc, wiceprezesa ks. Kazimierza Rolewskiego z Poznania, sekretarzem został ponownie ks. Dworak, a skarbnikiem ks. Michał Klepacz⁹.

Szósty zjazd odbył się w Poznaniu w dniach 8–10 kwietnia 1931 roku. Zamiast sprawozdania prezes ks. Z. Pilch wygłosił referat w trakcie obrad plenarnych „Zadania i prace Związku”. Jak podkreśla autor, powodem

⁷ Por. ZZTwP, *Pamiętnik drugiego zjazdu odbytego w Lublinie*, Włocławek 1924, s. 167–173.

⁸ Por. ZZTwP, *Pamiętnik czwartego zjazdu odbytego w Kielcach 20–22.04.1927*, Kielce 1927, s. 238–239.

⁹ Por. ZZTwP, *Pamiętnik piątego zjazdu odbytego w Łodzi 3–5.04.1929*, Kielce 1929, s. 295–298.

jego wystąpienia była dziesiąta rocznica funkcjonowania Związku, która domagała się pewnej oceny i wyciągnięcia wniosków na przyszłość. Zdaniem ks. Pilcha pilne było wówczas omówienie obowiązków rektorów, wicerektorów i prefektów seminariów duchownych. Ważne byłoby przedstawienie wychowawczego wpływu profesora przez wykłady na alumnów. Dalej sugerował zajęcie się kulturą powołań kapłańskich. Jego zdaniem istotne byłoby, aby na ogólnym forum zjazdu wychowawcy przedstawili cnoty, które powinno się rozwijać w życiu alumna seminarium. Dalszym tematem, który powinien zostać opracowany, był udział proboszcza w wychowaniu alumnów.

Drugi obszar zainteresowania Związku powinna stanowić dydaktyka. To jednak nie powinno być przedmiotem troski zarządu Związku, lecz sekcji działających w jego strukturze. Mimo to ks. Pilch wskazuje na elementy wspólne dla wszystkich sekcji. Widzi potrzebę omówienia dydaktyki języka łacińskiego, języków biblijnych i języków nowożytnych. Jego zdaniem w ramach zjazdu powinna być przedstawiana informacja o programach nauczania i metodach wychowania w innych krajach katolickich. Dla zarządu w organizacji Zjazdu pomocą byłoby, gdyby zgłaszali się chętni profesorowie gotowi do referowania podejmowanych przez zjazd czy też proponowanych tematów. To ułatwiałoby organizację kolejnych zjazdów. W spotkaniach sekcyjnych widzi potrzebę omawiania najnowszej literatury zagranicznej z danego przedmiotu. Gdy Związek będzie podejmował nierozwiązane problemy wymagające jakiegoś uregulowania, to najbardziej sprawdziła się dotąd metoda rozsyłania ankiet, zbierania opinii, które były podstawą do przygotowania praktycznego rozwiązania i przedstawienia go na zjeździe. Taka metoda powinna być wykorzystywana także w przyszłości. W ostatniej części wystąpienia podkreślił potrzebę powołania przez zjazd komisji do zrealizowania postanowień podjętych przez zjazd. Liczba spraw spadających na zarząd Związku stale się zwiększa. Obciążenie nimi zarządu wymaga tak dużego nakładu pracy, że członkowie zarządu nie mogą realizować innych swoich obowiązków. Zwrócił też uwagę na trudności finansowania prac Związku. Największa część pieniędzy jest przeznaczana na druk *Pamiętnika*. Teraz, gdy liczba sekcji wzrosła i zwiększa się liczba wygłoszonych referatów, wzrastają także koszty wydania tego dzieła. Poprawienie tej sytuacji może być możliwe przez zwiększenie liczby członków przyjętych do Związku i opłacających składki. Zgłosił też propozycję, aby oprócz składek członków Związku drugą część składek stanowiła stała opłata od poszczególnych instytucji. Sugerował także, aby referaty wygłoszone na spotkaniach sekcji były drukowane w czasopiśmie, jak „Ateneum

Kapłańskie” czy „Przegląd Teologiczny”. Ks. Pilch wskazał także, że zakres prac podejmowanych w trakcie Zjazdu przez poszczególne sekcje jest tak duży, że trzy dni przeznaczone będą na spotkania sekcyjne, a jeden na spotkania plenarne¹⁰.

Siódmy Zjazd odbył się w Wilnie w dniach 19–21 kwietnia 1933 roku. Zjazd przygotował zarząd pod kierunkiem ks. Pilcha. Ze względu na liczbę tematów przewidzianych do omówienia przedłużono jego trwanie do trzech dni. Na forum ogólnym omówiono zagadnienie przyjmowania alumnów do seminarium, udział proboszcza w wychowaniu, z dydaktyki teologii przedstawiono metodę wykładu, organizację nauczania teologii w Polsce oraz granice karności i wolności w wychowaniu seminaryjnym. Pozostałą część zjazdu przeznaczono na obrady sekcji. Na tym zjeździe obradowało 12 sekcji. W trakcie zjazdu padła propozycja, aby organizować go co trzy lata, ale ks. Pilch podkreślił, że potrzeby rozwoju teologii wymagają jego organizacji na dotychczasowych zasadach, czyli co dwa lata. Po tej wypowiedzi pozostawiono organizację zjazdu na dotychczasowych zasadach. Do nowego zarządu Związku wybrano kilku przedstawicieli środowiska wileńskiego. Przewodniczącym został ks. Leon Puciata, zastępcą prezesa został ks. Eugeniusz Żukowski z Przemyśla, sekretarzem ks. Michał Sopoćko, skarbnikiem ks. Władysław Suszyński. Na członka zarządu wybrano ks. Pilcha¹¹.

Ósmy zjazd odbył się w Częstochowie w dniach 15–17 kwietnia 1936 r. Przygotował go zarząd pod kierownictwem ks. Leona Puciaty z Wilna. Pierwszego dnia tego zjazdu na spotkaniu plenarnym najpierw omówiono stronę techniczną opracowań naukowych, potem odczytano sprawozdanie zarządu, a następnego dnia mówiono o współpracy Związku Zakładów Teologicznych z Polskim Towarzystwem Teologicznym. Trzeciego dnia na forum ogólnym omówiono czynnik dydaktyczny w katedrach oraz problematykę egzaminu teologicznego. Trzeciego dnia na spotkaniu plenarnym sekretarze sekcji przedstawili sprawozdanie ze swoich obrad. Dokonano wyboru nowego zarządu. Planowano, że następny zjazd odbędzie się w Krakowie. Stąd też do zarządu proponowano osoby ze środowiska krakowskiego. Na przewodniczącego Związku wybrano ks. Karola Makowskiego, rektora seminarium częstochowskiego, na wiceprezesa ks. W. Szymbora, rektora

¹⁰ Por. Z. Pilch, *Zadania i prace Związku*, w: ZZTwP, *Pamiętnik szóstego zjazdu w Poznaniu 8–10.04.1931*, Kielce 1931, s. 25–38.

¹¹ Por. ZZTwP, *Pamiętnik siódmego zjazdu w Wilnie 19–21.04.1933*, Wilno 1934, s. 366–369.

seminarium śląskiego, na sekretarza o. Ludwika Żołnierczyka, prefekta Studium Ojców Kapucynów w Krakowie, a na skarbnika ks. Stanisława Czartoryskiego, wicerektora Seminarium Metropolitalnego w Krakowie; członkiem zarządu został ks. Z. Pilch z Kielc¹². Na początku zjazdu ks. Puciata zgłosił wniosek, aby zjazdy Związku odbywały się co trzy lata. Ks. Stefan Wyszyński zgłosił kolejny wniosek, aby na następnym zjeździe na forum plenarnym jeden referat poświęcić Akcji Katolickiej, ks. [Eugeniusz] Dąbrowski zgłosił kolejny wniosek, aby wybrać jedno z pism teologicznych, gdzie zarząd Związku będzie mógł umieszczać swoje komunikaty. Już w trakcie zjazdu taką rolę zgodziło się pełnić „Ateneum Kapłańskie”. Prezes zarządu zgłosił wniosek, aby w każdym środowisku wybrać członka Związku, który pełniłby rolę pośrednika pomiędzy tym środowiskiem teologicznym a zarządem Związku. Kolejnym z wielu wniosków było, aby w trakcie zjazdu przeprowadzać wykłady pokazowe dla profesorów, które mogłyby przyczynić się do doskonalenia metodyki nauczania¹³.

Powołana organizacja szybko zyskiwała na znaczeniu w środowisku kościelnym. Świadczy o tym wzrastająca liczba uczestników biorących udział w kolejnych zjazdach. Warto podkreślić, że to stowarzyszenie skupiło w sobie nie tylko seminaria duchowne, ale także wydziały teologiczne funkcjonujące w granicach Polski oraz instytucje zakonne kształcące w zakresie teologii. Stąd w zjazdach brali udział przedstawiciele Wydziału Teologii z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Wydziału Teologii na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Wilnie¹⁴, z Wydziału Teologii UJ¹⁵, Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Warszawskim oraz przedstawiciele studiów zakonnych¹⁶.

1.2. Sekcje

Od drugiego zjazdu Związek posiadał w swojej strukturze sekcje, które skupiały się na problematyce wychowania i kształcenia w różnych dziedzinach teologii. Powołano sekcję wychowawczą, biblijną, dogmatyczno-apologetyczną, moralną, prawa kanonicznego, pasterską, homiletyczno-patrologiczną, katechetyczną, liturgiczną, historycznokościelną, historii

¹² Por. ZZTwP, *Pamiętnik ósmego zjazdu w Częstochowie 15–17.04.1936 r.*, Kraków 1937, s. 295–299.

¹³ Tamże, s. 295–296.

¹⁴ Por. ZZTwP, *Pamiętnik drugiego zjazdu*, s. 8–9.

¹⁵ Por. ZZTwP, *Pamiętnik czwartego zjazdu*, s. 9–11.

¹⁶ Por. ZZTwP, *Pamiętnik trzeciego zjazdu odbytego w Łomży*, Lublin 1925, s. 4–5.

sztuki i filozoficzną. Sekcje działały w oparciu o przyjęty regulamin. W regulaminie sekcji przewidziano, że w czasie zjazdu sekcja wybiera ze swego grona kierownika, który w czasie urzędowania zarządu reprezentuje sekcję na zewnątrz; zebrania zwyczajne sekcji odbywają się w czasie trwania zjazdu. W zakres działania sekcji wchodzi przygotowanie odczytów, referatów i dyskusji w czasie zjazdu, opracowywanie opinii w kwestiach naukowych i decydowanie o przyjmowaniu prac naukowych do wydawnictw Związku Zakładów Teologicznych. Z każdego zjazdu postanowiono drukować sprawozdania z działalności sekcji¹⁷. W trakcie drugiego zjazdu aktywnie działały sekcje dogmatyczno-apologetyczna, teologii moralnej, prawa kanonicznego, patrologiczno-homiletyczna, biblijna i historii Kościoła¹⁸.

W trakcie trzeciego zjazdu w Łomży do prac w sekcjach dołączyła sekcja nauk społecznych. Prelegenci tej sekcji wskazywali, jak rozwinąć umiejętności społeczne alumnów potrzebne w życiu publicznym. Temu miały służyć wykłady z ekonomii społecznej, socjologii, teorii pracy społecznej oraz ćwiczenia praktyczne. Do ćwiczeń w seminariach z tego zakresu należeć miało między innymi urządzanie zebrań stowarzyszeń, umiejętność prowadzenia dyskusji, przewodniczenia zgromadzeniu oraz prace pisemne, jak opracowania z zakresu jakiegoś problemu społecznego, odczyt nadający się do wygłoszenia, czy artykuł do prasy. Ponadto w trakcie wakacji alumni powinni mieć możliwość zapoznawania się z funkcjonującymi w środowisku instytucjami podejmującymi różną służbę społeczną¹⁹.

W trakcie czwartego zjazdu w Kielcach pojawia się sekcja ascetyczna, która omawiała sprawy związane z wychowaniem ascetycznym alumnów. Wskazywano także na znaczenie polskiej literatury ascetycznej²⁰. Na piątym zjeździe w Łodzi pojawia się sekcja pedagogiczno-katechetyczna oraz sekcja liturgiczna i pasterska. Warto zauważyć, że kilka lat wystarczyło, aby środowisko naukowe wzbogaciło się o nowych profesorów. Gdy ks. K. Mazurkiewicz uzyskał habilitację, od zjazdu w Łodzi przewodniczył sekcji pedagogiczno-katechetycznej. W trakcie tego spotkania przedstawił program i metodę nauczania pedagogiki²¹. Sekcji przewodniczył ks. Zygmunt Kulig, ks. Kornilowicz omówił prace nad ożywieniem ruchu liturgicz-

¹⁷ Por. ZZTwP, *Pamiętnik drugiego zjazdu*, s. 103–104.

¹⁸ Tamże, s. 102–165.

¹⁹ Por. ZZTwP, *Pamiętnik trzeciego zjazdu*, s. 219–231.

²⁰ Por. ZZTwP, *Pamiętnik czwartego zjazdu*, s. 207–208.

²¹ Por. ZZTwP, *Pamiętnik piątego zjazdu*, s. 237–249.

nego w Polsce, a ks. Makowski projekt wykładów z liturgiki²². Na sekcji pasterskiej ks. Maśliński przedstawił interesujący wykład pt. „Zakres pracy pasterskiej z uwzględnieniem najaktualniejszych zagadnień”²³. Na zjeździe szóstym w Poznaniu w 1931 r. oraz w Wilnie w 1933 r. i w Częstochowie w 1936 r. działały już wszystkie sekcje i zamieszczały w *Pamiętnikach* niektóre swoje wykłady i omówienia prac sekcyjnych²⁴.

2. Problematyka zjazdów

Problematyka zjazdów oscylowała wokół zagadnień wychowania i nauczania w seminariach duchownych. W trakcie pierwszego zjazdu we Włocławku wiele uwagi poświęcono problematyce wychowania w seminarium. Bp Romuald Jałbrzykowski podkreślał, że praca wychowawcza zmierza do utwierdzenia alumnów w życiu duchowym. Akcentował rolę całego środowiska seminaryjnego w jego ugruntowaniu, zarówno władz seminaryjnych jak i wszystkich profesorów²⁵. Ks. J. Rokoszyński podkreślał budowanie braterskich relacji z alumnami i konieczność opierania ich na zaufaniu²⁶. Natomiast o. Jacek Woroniecki przedstawił doświadczenia wychowawcze zrodzone w seminarium St. Suplice, wywodzące się z tradycji wychowawczej św. Wincentego à Paulo²⁷. Później zwrócono również uwagę na wychowawcze znaczenie liturgii, budzenie powołań oraz na programy i metody nauczania przedmiotów teologicznych takich jak teologia dogmatyczna²⁸, moralna²⁹, kaznodziejstwo³⁰ i katechetyka³¹.

W tamtym czasie uświadamiano sobie, jak wiele zależy od nauczania religii. Stąd ks. S. Krzeszkiewicz przedstawił problem nauczania katechetyki w seminarium. Zwrócił uwagę na konieczność rozwinięcia wśród

²² Tamże, s. 249–262.

²³ Tamże, s. 264–270.

²⁴ Por. ZZTwP, *Pamiętnik szóstego zjazdu; Pamiętnik siódmego zjazdu; Pamiętnik ósmego zjazdu*.

²⁵ Por. ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu*, s. 26–28.

²⁶ Tamże, s. 29–41.

²⁷ Tamże, s. 41–50.

²⁸ Por. A. Bukowski, *Metoda nauczania dogmatyki w seminariach duchownych*, w: ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu*, s. 72–82.

²⁹ J. Woroniecki, *Program i metoda nauczania teologii moralnej*, w: ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu*, s. 84–86.

³⁰ Z. Pilch, *Podniesienie kaznodziejstwa w Polsce*, w: ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu*, s. 87–99.

³¹ Por. S. Krzeszkiewicz, *Sprawa prowadzenia katechetyki w seminariach duchownych*, w: ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu*, s. 101–104.

alumnów umiejętności pedagogicznych i katechetycznych. Podkreślał, że podstawą umiejętności nauczania jest psychologia i pedagogika. Studium tych nauk jest fundamentem do podejmowania działań praktycznych. W zakres przygotowania katechetycznego powinno się włączyć naukę o wychowaniu oraz historię pedagogiki. W przygotowaniu praktycznym postulował, aby najpierw sam profesor katechetyki przeprowadził dwie jednostki katechetyczne służące prezentacji działań wzorcowych. Potem uczniowie powinni przygotować i przedstawić dwie katechezy. Jednostki te powinny być opracowane pisemnie, ocenione przez profesora i dopiero po tym seminarzyści powinni je przeprowadzić w szkole. Po przeprowadzeniu lekcji profesor powinien krytycznie ocenić sposób ich przeprowadzenia. W dyskusji zwrócono też uwagę na potrzebę wydania podręcznika do nauczania katechetyki. Co prawda autor referatu taki przewodnik dla kształcenia umiejętności katechetycznych wydał w 1921 roku³², ale w opinii uczestników wydawał się on jednak zbyt skromny.

Przygotowując się do trzeciego zjazdu zarząd podjął prace nad wypracowaniem polskiej terminologii teologicznej, przygotowano też i rozesłano ankietę do członków Związku na temat podręczników używanych w nauczaniu teologicznym. Uświadomiono sobie, że Związek powinien zająć się przygotowywaniem podręczników i monografii potrzebnych w trakcie studiów teologicznych. Na tym zjeździe profesorowie Uniwersytetu Wileńskiego złożyli wniosek o wyrażenie zgody na przełożenie na język polski podręczników teologii dogmatycznej autorstwa Bartmanna i Pohlego. Zgłoszono kolejny wniosek o przetłumaczenie podręcznika do patrologii. W trakcie dalszych obrad powrócono do zagadnień terminologii teologicznej i filozoficznej. Przyjęto wniosek, że poza zjazdem zarząd powoła komisję złożoną z teologów i filozofów oraz polonistów, która funkcjonujące określenia łacińskie będzie starała się oddać jak najbardziej precyzyjnie w języku polskim. Na tym zjeździe powrócono do postanowienia drugiego zjazdu dotyczącego utworzenia Biblioteki Związku Zakładów Teologicznych w Lublinie³³. Trzeci zjazd podjął uchwałę, że będą kontynuowane prace nad taką biblioteką i że będzie ona gromadziła publikacje z zakresu pedagogiki. Wreszcie podjęto dyskusję nad wydawaniem przez Związek organu, który będzie służył wymianie myśli teologicznej. Zaproponowano, by takim organem stał się wileński „Kwartalnik Teologiczny”.

³² Por. tenże, *Metodyka nauczania religii*, Poznań 1921.

³³ Lepszym miejscem dla takiej biblioteki byłaby chyba Warszawa.

Jednak w trakcie dyskusji uświadomiono sobie, że Związek potrzebuje takiego pisma, które będzie bardziej miejscem wymiany myśli. Stąd lepiej nadawałby się do tego dwutygodnik albo miesięcznik. W wyniku dyskusji postanowiono, że zarząd porozumie się z którymś z polskich czasopism religijnych i zaproponuje, by na jego łamach można było omawiać sprawy Związku. Zwrócono też uwagę na potrzebę kształcenia pedagogicznego członków Związku. Dlatego zarząd miał wskazać adekwatne środki, które pozwolą na podniesienie poziomu wykształcenia pedagogicznego. Ciekawym wnioskiem zjazdu było też ułożenie naukowego programu dla seminariów, który byłby taki sam w całej Polsce. Tym miały się zająć sekcje działające w ramach Związku. W tym zakresie oryginalny wniosek zgłosił prezes zarządu ks. Kremer. Zauważył, że w ówczesnej Polsce było ponad trzy miliony prawosławnych. Dlatego wskazał na konieczność włączenia do zakresu wykładów w seminariach teologii wschodniej porównawczej. Studium tej teologii pomogło lepiej rozumieć chrześcijan wschodnich obywateli zamieszkujących w Rzeczypospolitej. Wniosek został przyjęty³⁴.

W trakcie trzeciego zjazdu wykłady plenarne poświęcono problematyce wychowania w seminarium duchownym. Duże zainteresowanie wzbudziło wystąpienie ks. S. Szurka ze Lwowa. Przedstawił on analizę funkcjonujących regulaminów dla seminariów duchownych w Polsce. Potem odbyła się nad tym problemem dyskusja. Wskazano na potrzebę ujednoczenia tych przepisów. Dzięki pracy ks. Szurka w *Pamiętniku* z trzeciego zjazdu zamieszczono też tłumaczenia dokumentów odnoszących się do formacji seminaryjnej. Były to „Normy dla urządzania seminariów włoskich pod względem wychowawczym i dyscyplinarnym”, a także fragmenty z dokumentów łacińskich, jak: „o pielęgnowaniu powołań i o seminariach mniejszych”, „o studium języka łacińskiego”, „o wykładach teologii wschodniej w łacińskich zakładach teologicznych”³⁵.

Na czwartym zjeździe prezes zarządu ks. Kremer zdał sprawę z wykonania uchwał zjazdu. Wskazał, że nie rozwija się biblioteka Związku, bo członkowie Związku nie nadesłali swoich prac pedagogicznych do tej biblioteki. Mimo to zarząd rozpoczął jej tworzenie od zakupienia kilku wydawnictw zagranicznych. Nie dokonał się też postęp w rozwoju polskiej terminologii teologicznej. Dlatego wskazał na potrzebę kontynuowania prac w tym zakresie. Ks. Kremer poinformował także, że w sprawie organu

³⁴ ZZTwP, *Pamiętnik trzeciego zjazdu*, s. 233–246.

³⁵ Tamże, s. 252–278

prasowego, który prezentowałby sprawy Związku Zakładów Teologicznych, porozumiał się z „Ateneum Kapłańskim”. Redakcja „Ateneum Kapłańskiego” zgodziła się być organem tego Związku. Zachęcał też członków Związku do prenumeraty tego czasopisma, aby wszyscy je posiadali i mogli śledzić to, co dzieje się w Związku. Postulowano, aby bardziej upowszechnić w świadomości duchowieństwa działalność Związku³⁶.

Przygotowania do zjazdu w Łodzi były połączone z opracowywaniem ramowego programu studiów filozoficzno-teologicznych w seminariach duchownych. Nad szczegółowym programem studiów pracowano w sekcjach. Zarząd postanowił opracować wzorcowy program i rozesłać go do zaopiniowania do poszczególnych seminariów, a rezultaty przedstawić zjazdowi na walnym zgromadzeniu. Dostrzegając potrzebę przygotowania pedagogicznego profesorów w seminariach zarząd postanowił, aby na forum ogólnym został wygłoszony wykład dotyczący tego zagadnienia.

Wygłosił go ks. prof. Karol Mazurkiewicz z Poznania, będący przewodniczącym sekcji pedagogiczno-katechetycznej. Prelegent zauważył, że zdarza się, iż profesorom brakuje praktycznych umiejętności dydaktycznych, mimo że są specjalistami w swojej dziedzinie. Dlatego postulował, aby dobierano do pracy w seminarium wykładowców, którzy przez kilka lat zdobywali doświadczenia w pracy dydaktycznej w szkole. Ponadto prelegent zachęcał, aby każdy wykładowca zapoznał się nawet przez osobiste studium z podstawami zagadnień pedagogicznych. W trakcie dyskusji nad referatem postulowano pedagogiczne wykształcenie kilku księży w każdej diecezji. Wzrastający poziom wykształcenia pedagogicznego i dydaktycznego w środowisku szkolnym jest coraz częściej wyzwaniem dla duchowieństwa. Podkreślano, że w dyskusjach z tym środowiskiem potrzebna jest także duchownym wiedza z tego zakresu³⁷. Warto zauważyć, że tylko w nielicznych seminariach jeszcze w 1929 roku byli profesoria, którzy zajmowali się wyłącznie pedagogiką i katechetyką. Często uczyli tych przedmiotów filozofowie, prawnicy, historycy sztuki, a nawet dogmatycy³⁸. Poświęcono też nieco uwagi dydaktyce nauczania. Przejawem tego jest wykład ks. dr. Władysława Wichra na temat prowadzenia seminarium naukowego z teologii moralnej³⁹.

³⁶ Por. ZZTwP, *Pamiętnik czwartego zjazdu*, s. 229–242.

³⁷ Por. ZZTwP, *Pamiętnik piątego zjazdu*, s. 57–68.

³⁸ Tamże, s. 339–348.

³⁹ Tamże, s. 187–204.

Szósty zjazd w Poznaniu poświęcony był pracy wychowawczej moderatorów seminarium. Temu poświęcił swój referat Stanisław Maśliński, rektor Seminarium Duchownego w Katowicach. Autor podkreślił wychowawczy wpływ moderatorów, a nie tylko skupienie się na przestrzeganiu karności. Autor omówił zarówno indywidualny charakter tej pracy jak i jej wymiar społeczny⁴⁰. Dyskutowano także nad potrzebą istnienia i rolą organizacji kleryckich w seminarium⁴¹.

Na siódmym zjeździe ks. Julian Piskorz przedstawił na forum ogólnym wykład z zakresu dydaktyki teologii. Realizacja wykładu wymaga ze strony profesora uwzględnienia czterech psychicznych stadiów zgłębiania wiedzy. Pierwsze stadium to poznanie prawdy. W fazie poznawania prawdy szczególnego wysiłku wymaga skupienie uwagi słuchacza i jej utrzymanie. Drugie stadium to zrozumienie prawdy. Obejmuje ono zrozumienie istoty kwestii oraz kontekstu, w jakim ona występuje. Zrozumienie kwestii zależy w dość szerokim zakresie od profesora. Od niego zależy wykorzystanie takich środków, które to zrozumienie umożliwiają. W tym celu profesor powinien skorzystać z wiedzy psychologicznej i dydaktycznej, powinien wykorzystać warunki indywidualne własne oraz ocenić trafnie możliwości przyjęcia przez studentów. Uwzględnienie tych elementów ks. Piskorz nazywa metodą wykładu⁴². Oprócz tego zrozumienie wymaga logicznego układu treści i przedstawienia jej w punktach oraz przypominania w trakcie wykładu, w jakim punkcie się znajdujemy. Wykład powinien wyzwolić zainteresowanie rozumiane jako gotowość do podejmowania wysiłków skierowanych na pewne dobro albo pewną wartość. Jest to pewna skłonność do podejmowania wysiłków poznawczych. Gdy ta skłonność przemieni się w stałe zainteresowanie danym przedmiotem, może zostać nazwana zamiłowaniem. Profesor teologii, który przejawia głębokie zamiłowanie do swego przedmiotu, często wywołuje w swoich słuchaczach zainteresowanie swoim przedmiotem, które może przerodzić się w zamiłowanie. Wszystkim profesorom teologii powinno towarzyszyć nastawienie rozbudzenia wśród słuchaczy zamiłowania do teologii⁴³.

⁴⁰ S. Maśliński, *Praca wychowawcza władzy seminarialnej*, w: ZZTwP, *Pamiętnik piątego zjazdu*, s. 38–53.

⁴¹ K. Makowski, *Kleryckie organizacje w seminarium*, w: ZZTwP, *Pamiętnik piątego zjazdu*, s. 54–66.

⁴² Por. J. Piskorz, *Z dydaktyki teologii: metodyka wykładu*, w: ZZTwP, *Pamiętnik siódmego zjazdu*, s. 53–67.

⁴³ Tamże, s. 68–85.

Ósmy zjazd podjął problem kształtowania relacji pomiędzy Polskim Towarzystwem Teologicznym a Związkiem Zakładów Teologicznych. Prezes zarządu ks. Puciata we wprowadzeniu wskazał na zainteresowanie Polskiego Towarzystwa Teologicznego zbliżeniem ze Związkiem Zakładów Teologicznych. Podkreślił, że takie zbliżenie może przynieść korzyści dla obu stron. Możliwości współpracy z Polskim Towarzystwem Teologicznym przedstawił w oddzielnym referacie ks. Szydelski ze Lwowa. Obie instytucje działają na terenie Polski, mają podobne cele i skupiają dużą część tych samych ludzi. Zjazdy Związku Zakładów Teologicznych odbywają się co dwa lata, a zjazdy Polskiego Towarzystwa Teologicznego co pięć lat. Związek Zakładów Teologicznych powstał dla doskonalenia kształcenia i wychowania alumnów w seminariach, natomiast Polskie Towarzystwo Teologiczne skupiło się na rozwoju nauk teologicznych. Prelegent podkreślił, że obu organizacji nie należy łączyć, ale bardziej pogłębić współpracę.

Po referacie odbyła się dyskusja. Uczestnicy dyskusji nie widzieli możliwości połączenia się obu organizacji ani wspólnego odbywania zjazdów. Sugerowano, że obie organizacje powinny współpracować zachowując swoją tożsamość⁴⁴.

3. Udział profesorów seminarium wrocławskiego w pracach Związku

Środowisko Seminarium Duchownego we Wrocławku organizowało pierwszy Zjazd Związku Zakładów Teologicznych we Wrocławku. Wielki wkład w organizację tego Związku miał ówczesny rektor seminarium wrocławskiego, ks. dr Antoni Borowski. On też został pierwszym prezesem Związku. Jako prezes przygotowywał także drugi zjazd. Do jego zadań należało przygotowanie i wydanie *Pamiętnika* pierwszego i drugiego zjazdu. *Pamiętnik* był formą zapisu najważniejszych wydarzeń w trakcie zjazdu i sprawozdaniem z wydarzeń pomiędzy zjazdami. Oba *Pamiętniki* zostały wydane w Drukarni Diecezjalnej we Wrocławku. Potem ks. Borowski kilkakrotnie uczestniczył w pracach zarządu Związku. Na drugim zjeździe wybrany został do komisji rewizyjnej⁴⁵, także do tej samej komisji na czwartym⁴⁶ i na piątym zjeździe⁴⁷. Pełnił też funkcję przewodniczącego sekcji teologii

⁴⁴ S. Szydelski, *Współpraca Związku Z. T. z Polskim Tow. Teol.*, w: ZZTWp, *Pamiętnik ósmego zjazdu*, s. 25–28.

⁴⁵ ZZTWp, *Pamiętnik drugiego zjazdu*, s. 172.

⁴⁶ ZZTWp, *Pamiętnik czwartego zjazdu*, s. 239.

⁴⁷ ZZTWp, *Pamiętnik piątego zjazdu*, s. 298.

moralnej⁴⁸. W komisji rewizyjnej na szóstym zjeździe uczestniczył ks. Stefan Biskupski⁴⁹. Na ósmym zjeździe do komisji rewizyjnej wybrano ks. Adama Jankowskiego oraz ks. Henryka Kaczorowskiego, rektora seminarium⁵⁰.

Profesorowie z Włocławka przygotowywali też różne wystąpienia na zjazdach Związku Zakładów Teologicznych. Na pierwszym zjeździe ks. A. Borowski mówił o budzeniu i ochronie powołań kapłańskich⁵¹. Na drugim zjeździe przedstawił ocenę podręcznika teologii moralnej Mausbacha⁵². Na trzecim zjeździe mówił o roli niższego seminarium duchownego w ochronie powołań⁵³. Ciekawą propozycję na pierwszym zjeździe przedstawił ks. prof. S. Gruchalski. Zaproponował powołanie Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży Duchownej, którego celem byłoby wspieranie finansowe niezamożnej młodzieży studiującej w seminariach duchownych. Autor przedstawił potrzebę istnienia takiego towarzystwa oraz jego statut zatwierdzony dla diecezji włocławskiej. Propozycja powołania takich towarzystw została przez uczestników zjazdu przyjęta i poproszono o rozesłanie uczestnikom przedstawionego statutu zrodzonego z doświadczeń diecezji włocławskiej⁵⁴. W drugim zjeździe z profesorów włocławskich aktywnie uczestniczył ks. Bolesław Kunka, który mówił o powinności służby wojskowej i relacji do niej duchowieństwa⁵⁵. Na szóstym zjeździe w Poznaniu wystąpił z referatem na sekcji teologii dogmatycznej ks. Ludwik Wasilkowski. Mówił o nauczaniu dogmatyki pozytywnej w seminarium⁵⁶. Ks. Henryk Kaczorowski w ramach sekcji teologii moralnej mówił o stanie nauczania teologii moralnej w seminariach polskich. Swoje wystąpienie oparł na przeprowadzonej na ten temat ankiecie⁵⁷. Ks. Karol Cieśliński przedstawił nowatorski referat metodyczny o prowadzeniu naukowego seminarium biblijnego⁵⁸. Na siódmym zjeździe

⁴⁸ Tamże, s. 166–167.

⁴⁹ ZZTwP, *Pamiętnik szóstego zjazdu*, s. 321.

⁵⁰ ZZTwP, *Pamiętnik ósmego zjazdu*, s. 298.

⁵¹ ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu*, s. 57–71.

⁵² ZZTwP, *Pamiętnik drugiego zjazdu*, s. 147–161.

⁵³ ZZTwP, *Pamiętnik trzeciego zjazdu*, s. 54–79.

⁵⁴ ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu*, s. 106–113.

⁵⁵ ZZTwP, *Pamiętnik drugiego zjazdu*, s. 89–101.

⁵⁶ ZZTwP, *Pamiętnik szóstego zjazdu*, s. 207–222.

⁵⁷ Tamże, s. 223–228.

⁵⁸ Zob. K. Cieśliński, *Prowadzenie seminarium naukowego z Pisma św.*, w: ZZTwP, *Pamiętnik szóstego zjazdu*, s. 155–173. Postuluje on m.in. zakładanie specjalnych bibliotek podręcznych dla użytku seminarium biblijnego i podaje spis dzieł, które powinny się w nich znaleźć (s. 161–166).

ks. Wasilkowski przedstawił konieczność wskazywania wartości życiowej dogmatów katolickich⁵⁹. Ks. Kaczorowski mówił o miejscu niższego seminarium duchownego w systemie oświatowym. Było to związane z reformą edukacji przeprowadzoną przez państwo polskie w 1933 roku⁶⁰. Z kolei ksiądz Franciszek Korszyński w ramach sekcji ascetycznej przedstawił relacje ojca duchownego do alumnów w seminarium⁶¹. Na ósmym zjeździe w Częstochowie ks. Kaczorowski na posiedzeniu sekcji teologii moralnej przedstawił miejsce, jakie powinno się poświęcać akcji katolickiej w wykładzie teologii moralnej⁶². Do grona aktywnych profesorów należał też Stefan Wyszyński. Na ósmym zjeździe zgłosił on wniosek na forum plenarnym, aby na następnym zjeździe w Krakowie problematyce akcji katolickiej poświęcić jeden referat⁶³.

Profesorowie Seminarium Duchownego we Włocławku od początku byli członkami Związku Zakładów Teologicznych i nieraz czynnie uczestniczyli w zjazdach Związku⁶⁴. Na pierwszym zjeździe we Włocławku zapisali się szczególnie: ks. Antoni Borowski i ks. Stanisław Gruchalski⁶⁵, na drugim zjeździe w Lublinie – ks. Bolesław Kunka, ks. dr Piotr Czaplą, ks. Rudolf Filipiński, ks. dr Adam Jankowski, ks. dr Henryk Kaczorowski, ks. Franciszek Krupa (Korszyński), ks. Józef Kruszyński, ks. Józef Leśnik, ks. dr Ludwik Wasilkowski, ks. Teodor Zalewski⁶⁶; na trzecim zjeździe w Łomży ks. Kazimierz Buss, ks. dr Karol Cieśliński, ks. dr Wincenty Gmachowski, ks. Antoni Janczak, ks. Władysław Kubicki, ks. Apolinary Leśniewski, ks. Józef Mańkiewicz, ks. Zygmunt Olszewski, ks. dr Wiktor Potempa⁶⁷; na czwartym zjeździe w Kielcach nie odnotowano nowych członków z Włocławka⁶⁸, w piątym zjeździe w Łodzi uczestniczył m.in. ks. dr Henryk Brzuski⁶⁹, w szóstym zjeździe w Poznaniu ks. Stefan

⁵⁹ ZZTwP, *Pamiętnik siódmego zjazdu*, s. 202–226.

⁶⁰ Tamże, s. 28–40.

⁶¹ Tamże, s. 286–294.

⁶² ZZTwP, *Pamiętnik ósmego zjazdu*, s. 115–117.

⁶³ Tamże, s. 295.

⁶⁴ Z Włocławka oprócz profesorów Wyższego Seminarium Duchownego w zjazdach ZZT uczestniczyły sporadycznie także inne osoby, np. ks. Kazimierz Mrozowski, profesor w Liceum im. Piusa X i Gimnazjum im. ks. Długosza.

⁶⁵ ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu*, s. 16.

⁶⁶ ZZTwP, *Pamiętnik drugiego zjazdu*, s. 187.

⁶⁷ ZZTwP, *Pamiętnik trzeciego zjazdu*, s. 294.

⁶⁸ ZZTwP, *Pamiętnik piątego zjazdu*, s. 276.

⁶⁹ Tamże, s. 336.

Biskupski⁷⁰, w siódmym zjeździe w Wilnie ks. Jan Adamecki, ks. Henryk Insadowski, ks. Franciszek Korszyński, ks. Piotr Kremer, ks. Józef Kruszyński, ks. Władysław Kubicki, ks. Michał Morawski, ks. Antoni Szymański⁷¹, w ósmym zjeździe w Częstochowie ks. Stefan Wyszyński⁷².

Profesorowie Seminarium we Włocławku byli w tym czasie redaktorami „Ateneum Kapłańskiego”. W okresie międzywojennym w redakcji „Ateneum” pracowali: ks. Idzi Radziszewski, ks. Antoni Szymański, ks. Stanisław Gruchalski, ks. Henryk Kaczorowski, ks. Karol Cieśliński, ks. Franciszek Korszyński, ks. Bolesław Kunka, ks. Stefan Wyszyński, ks. Józef Iwanicki⁷³. Stąd uczestnictwo w pracach Związku Zakładów Teologicznych pomagało im w pracy redakcyjnej. Było to szczególnie istotne ze względu na fakt bycia przez „Ateneum Kapłańskie” organem prasowym Związku. Problematyka publikacji zamieszczanych na jego łamach miała służyć wymianie teologicznej i dyskusji nad doskonaleniem procesu dydaktycznego i wychowawczego w ośrodkach teologicznych. Czynne uczestniczenie w pracach Związku było więc ważnym elementem ich pracy redakcyjnej.

* * *

Związek Zakładów Teologicznych powołany u progu odzyskanej przez Polskę niepodległości odegrał ważną rolę w rozwoju teologii w Polsce po roku 1918 i był miejscem wymiany myśli i doświadczeń dydaktycznych i wychowawczych. Przyczynił się do podniesienia poziomu pracy wychowawczej i dydaktycznej w polskich seminariach duchownych w okresie międzywojennym. Inspirował też integrację środowisk seminaryjnych i wydziałów teologicznych na uniwersytetach oraz środowisk zakonnych, rozwój środowiska profesorów teologii. Przyczynił się do przyspieszenia procesu tworzenia wielu publikacji teologicznych w języku polskim. Dzięki uczestnictwu w życiu Kościoła i życiu społecznym Polski przyczynił się do ukształtowania formacji w seminariach duchownych w taki sposób, aby lepiej odpowiadała ona oczekiwaniom Kościoła i potrzebom katolików w Polsce.

Choć po II wojnie światowej Związek Zakładów Teologicznych nie odrodził się ze względu na ograniczenia wprowadzone przez władze komu-

⁷⁰ ZZTwP, *Pamiętnik szóstego zjazdu*, s. 346.

⁷¹ ZZTwP, *Pamiętnik siódmego zjazdu*, s. 376.

⁷² ZZTwP, *Pamiętnik ósmego zjazdu*, s. 355.

⁷³ Por. K. Rulka, *Wystawa z okazji 75-lecia Ateneum Kapłańskiego*, AtK, 104(1985), z. 455–456, s. 82.

nistyczne w działalności instytucji kościelnych, to jednak pod patronatem Konferencji Episkopatu Polski dalej spotykały się sekcje teologiczne, które po roku 1989 stopniowo przekształciły się w stowarzyszenia. Przykładem jest funkcjonowanie Stowarzyszenia Katechetyków Polskich czy Stowarzyszenia Pastoralistów.

STRESZCZENIE

Życie religijne w Polsce funkcjonowało według możliwości, które stwarzało życie pod zaborami. Stwarzano wiele trudności w zakresie kształcenia duchowieństwa. To pozostawiło ślad w postaci zróżnicowanej formacji w seminariach duchownych. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. Episkopat Polski dążył do ujednoczenia formacji seminaryjnej. Stąd powołano Związek Zakładów Teologicznych im św. Jana Kantego. Jego zadaniem było podejmowanie refleksji nad praktyką wychowawczą i dydaktyczną w wyższych seminariach duchownych. Związek pracował zgodnie z zatwierdzonym przez władze duchowne i cywilne statutem. Spotykał się na walnych zebraniach zazwyczaj co dwa lata. Zjazdy stały się miejscem refleksji i wymiany myśli oraz inspiracją do podejmowania działań doskonalących pracę dydaktyczną i wychowawczą. Do drugiej wojny światowej odbyło się osiem zjazdów. Wydano też osiem pamiętników będących formą zapisu wydarzeń na kolejnych zjazdach.

Słowa kluczowe: teologia, seminarium duchowne, formacja seminaryjna, dydaktyka teologii.

SUMMARY

Religious life in Poland functioned according to the possibilities that life under the partitions created. The invaders created many difficulties in the functioning of the Church and in the education of the clergy. That left a trace in the form of a diverse formation in theological colleges for the clergy. After Poland regained its independence in 1918, the Polish Episcopate wanted to unify the seminary formation. And that is why the Saint John Kanty Association of Theological Schools was established. Its task was to consider educational and didactic actions at high seminaries/theological schools. The Association worked in accordance with the charter approved by the religious and civil authorities. They met in general meetings every two years. The meetings were a place of reflection and exchange of ideas and inspiration to undertake activities improving didactic and educational work. There were eight general meetings before the Second World War started. There were also eight memoirs published, which were a record of events at subsequent general meetings.

Key words: theology, seminary/theological college, seminary course, theological didactics.

BIBLIOGRAFIA

Związek Zakładów Teologicznych w Polsce:

Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego we Włocławku 30.10 – 1.11.1921 r., Włocławek 1922.

Pamiętnik drugiego zjazdu odbytego w Lublinie, Włocławek 1924.

Pamiętnik trzeciego zjazdu odbytego w Łomży, Lublin 1925.

Pamiętnik czwartego zjazdu odbytego w Kielcach 20–22.04.1927, Kielce 1927.

Pamiętnik piątego zjazdu odbytego w Łodzi 3–5.04.1929, Kielce 1929.

Pamiętnik szóstego zjazdu w Poznaniu 8–10.04.1931, Kielce 1931.

Pamiętnik siódmego zjazdu w Wilnie 19–21.04.1933, Wilno 1934.

Pamiętnik ósmego zjazdu w Częstochowie 15–17.04.1936 r., Kraków 1937.

Bukowski A., *Metoda nauczania dogmatyki w seminariach duchownych*, w: *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego we Włocławku 30.10 – 1.11.1921 r.*, Włocławek 1922, s. 72–82.

Cieśliński K., *Prowadzenie seminarium naukowego z Pisma św.*, w: *Pamiętnik szóstego zjazdu w Poznaniu 8–10.04.1931*, Kielce 1931, s. 155–173.

Krzeszkiewicz S., *Sprawa prowadzenia katechetyki w seminariach duchownych*, w: *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego we Włocławku 30.10 – 1.11.1921 r.*, Włocławek 1922, s. 101–104.

Krzeszkiewicz S., *Metodyka nauczania religii*, Poznań 1921.

Kunka B., *Zjazd przedstawicieli seminariów duchownych Polski we Włocławku*, KDWł, 15(1921), s. 315–320.

Kunka B., *Zjazdy teologiczne w Polsce. 2. Zjazdy Związku Zakładów Teologicznych w Polsce*, w: *Ekość*, t. 33, Włocławek 1933, s. 231–235.

Makowski K., *Kleryckie organizacje w seminarium*, w: *Pamiętnik piątego zjazdu odbytego w Łodzi 3–5.04.1929*, Kielce 1929, s. 54–66.

Maśliński S., *Praca wychowawcza władzy seminaryjnej*, w: *Pamiętnik piątego zjazdu odbytego w Łodzi 3–5.04.1929*, Kielce 1929, s. 38–53.

Pilch Z., *Podniesienie kaznodziejstwa w Polsce*, w: *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego we Włocławku 30.10 – 1.11.1921 r.*, Włocławek 1922, s. 87–99.

Pilch Z., *Zadania i prace Związku*, w: *Pamiętnik szóstego zjazdu w Poznaniu 8–10.04.1931*, Kielce 1931, s. 25–38.

Piskorz J., *Z dydaktyki teologii: metodyka wykładu*, w: *Pamiętnik ósmego zjazdu w Częstochowie 15–17.04.1936 r.*, Kraków 1937, s. 53–67.

Rulka K., *Wystawa z okazji 75-lecia Ateneum Kapłańskiego*, AtK, 104(1985), z. 455–456, s. 75–83.

Szydelski S., *Współpraca Związku Z. T. z Polskim Tow. Teol.*, w: *Pamiętnik ósmego zjazdu w Częstochowie 15–17.04.1936 r.*, Kraków 1937, s. 25–28.

Woroniecki J., *Program i metoda nauczania teologii moralnej*, w: *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego we Włocławku 30.10 – 1.11.1921 r.*, Włocławek 1922, s. 84–86.